

Lokaliseren kansen en knelpunten van de Ecologische Hoofdstructuur

met informatie van de terreinbeheerders

M.E. Sanders
G.W. Lammers

werkdocumenten

wot
Wettelijke Onderzoekstaken Natuur & Milieu

Lokaliseren kansen en knelpunten van de Ecologische Hoofdstructuur

met informatie van de terreinbeheerders

M.E. Sanders

G.W. Lammers

Werkdocument 13

Wettelijke Onderzoekstaken Natuur & Milieu

Wageningen, december 2005

De reeks 'Werkdocumenten' bevat tussenresultaten van het onderzoek van de uitvoerende instellingen voor de Wettelijke Onderzoekstaken Natuur & Milieu (WOT Natuur & Milieu) De reeks is een intern communicatiemedium en wordt niet buiten de context van de WOT Natuur & Milieu verspreid. De inhoud van dit document is vooral bedoeld als referentiemateriaal voor collega-onderzoekers die onderzoek uitvoeren in opdracht van de WOT Natuur & Milieu. Citeren uit deze reeks is dan ook niet mogelijk. Zodra eindresultaten zijn bereikt, worden deze ook buiten deze reeks gepubliceerd. De reeks omvat zowel inhoudelijke documenten als beheersdocumenten.

Werkdocument 13 is geaccepteerd door Paul Hinssen, opdrachtgever namens de WOT Natuur & Milieu.

Deze versie van Werkdocument 13 bevat alleen basisinformatie van de terreinbeheerders. Een uitgebreide versie van het werkdocument is uitsluitend te verkrijgen via de auteurs.

©2005 **Milieu- en Natuurplanbureau**
Postbus 303, 3720 AH Biltoven
Tel: (030) 274 274 5; Fax: (030) 274 44 79
e-mail: info@mp.nl

Wettelijke Onderzoekstaken Natuur & Milieu
Postbus 47, 6700 AA Wageningen
Tel: (0317) 47 78 44; Fax: (0317) 42 49 88
e-mail: info.wnm@wur.nl

De reeks Werkdocumenten is een uitgave van de unit Wettelijke Onderzoekstaken Natuur & Milieu, onderdeel van Wageningen UR. Dit rapport is verkrijgbaar bij het secretariaat. Het rapport is ook te downloaden via www.wotnatuurenmilieu.wur.nl

Wettelijke Onderzoekstaken Natuur & Milieu, Postbus 47, 6700 AA Wageningen
Tel: (0317) 47 78 44; Fax: (0317) 42 49 88; e-mail: info.wnm@wur.nl;
Internet: www.wotnatuurenmilieu.wur.nl

Inhoud

1	Inleiding	7
1.1	Aanleiding	7
1.2	Doel	7
1.3	Aanpak	8
2	Resultaten	11
Bijlage 1	Verslag SBB-Workshop 9 november 2004	15
Bijlage 2	Workshop Natuurmonumenten 22 maart 2005	21

1 Inleiding

1.1 Aanleiding

In de Agenda Vitaal Platteland (AVP) wordt het Milieu- en Natuurplanbureau (MNP) advies gevraagd over optimalisatie van de ruimtelijke samenhang en milieu- en watercondities van de Ecologische Hoofdstructuur (EHS). In het AVP staat: “Aan de robuustheid en duurzaamheid van de EHS stelt het kabinet hoge eisen. Daarom wordt het Milieu- en Natuurplanbureau verzocht een advies uit te brengen over een versterking van de ruimtelijke samenhang van de EHS, waarbij onder andere de elementen van herbegrenzing van de EHS, de gevolgen van de klimaatverandering de watersysteemgrenzen bij de beoordeling moeten worden betrokken. Op basis hiervan zal het kabinet in overleg treden met de provincies over een beleidskader om de huidige begrenzing van de EHS aan te passen waar dat nodig en mogelijk is”. De rol van het MNP is de besluitvorming rondom de begrenzing en realisatie van de EHS te faciliteren door de betrokkenen van ecologische informatie te voorzien. Het MNP heeft dit verzoek aangepakt met behulp van een uitgebreide ‘quick scan’. In een quick scan wordt een beleidsvraag beantwoord door bewerking van de beschikbare meest recente wetenschappelijke kennis op dat gebied. De gevolgde methode omvat een nadere analyse met modellen en GIS-bewerkingen van bestaande informatie en kaarten aangevuld met expertkennis.

1.2 Doel

Dit rapport is een uitwerking en verslag van de inventarisatie bij terreinbeheerders (de experts) naar successen, kansen en knelpunten bij de uitvoering van de EHS. Het is een intern werkdocument en maakt onderdeel uit van het project “vergroten ruimtelijke samenhang EHS”. Het MNP hecht veel belang aan het gebruik van praktijkkennis van bijvoorbeeld terreinbeheerders in haar adviezen en producten. Het doel van de inventarisatie is dus het aanvullen van het genoemde project met praktijkinformatie van terreinbeheerders over realisatie van de EHS. De inventarisatie is echter geen uitputtende en officiële inventarisatieronde. Het is wel een serieuze poging om gebiedskennis van de beheerders in het MNP-advies te betrekken.

De inventarisatie draait om het verkrijgen van een landelijk overzicht van de locaties van knelpunten, kansen en successen en de vragen “waar kunnen we het best op inzetten?” of “waar kunnen we van leren?”. De fundamenten van de EHS staan niet ter discussie. De knelpunten, successen en kansen worden concreet gemaakt aan de hand van specifieke locaties op de kaart om daarna op zoek te gaan naar bijbehorende ecologische en maatschappelijke sleutelfactoren. Hierbij zijn de volgende vragen van belang:

- Waar liggen knelpunten voor het bereiken van de doelen (1990 – 2005 en 2005 – 2020), en wat zijn de sleutelfactoren daarvoor?
- Waar zijn er successen geboekt (1990 – 2005), en wat zijn de sleutelfactoren daarvoor?
- Waar liggen er kansen voor optimalisatie van de EHS (2005 – 2020) en wat zijn de sleutelfactoren daarvoor?

Ecologische sleutelfactoren: bijvoorbeeld verbetering van abiotische randvoorwaarden (milieu, water), uitbreiding natuurgebied met strategische aankoop, aanleggen van een verbindingzone, aankoop van een landbouwenclave, aanleg van een econduct, instellen van een (hydrologische) buffer,

Maatschappelijke sleutelfactoren: gunstige kosten/baten verhouding, communicatie met de streek, bestuurlijk draagvlak, grondaanbod + geld voor grondaankoop, (ontbreken van een) onteigeningstitel, gezamenlijk gebiedsplan met boeren, ...

1.3 Aanpak

De afgelopen 15 jaar is er hard gewerkt aan de realisatie van de EHS. Na aankoop, inrichting en overdracht door de Dienst Landelijk Gebied (DLG), zijn het vooral de grote terreinbeheerders, Staatsbosbeheer (SBB), Natuurmonumenten (NM) en de Provinciale Landschappen (PL), die de gewenste natuurkwaliteit moeten realiseren. De regiodeskundigen van deze terreinbeheerders zijn uitgenodigd om met het MNP mee te denken. Zij weten de lokale kennis uit de praktijk te koppelen aan de ruimtelijke EHS-strategie en kunnen aangeven waar zij in de dagelijkse praktijk bij de realisatie tegen aan lopen.

De bijdragen van SBB en NM zijn verkregen door middel van workshops waar de gebieden op kaarten werden aangemerkt en de sleutelfactoren benoemd. De verslagen van deze workshops staan in bijlage 1 en 2. De kaarten en bijbehorende tabellen met knelpunten, successen, kansen en sleutelfactoren per gebied zijn gedigitaliseerd en toegevoegd. De Provinciale Landschappen zijn via E-mail gevraagd om een tabel met gebiedsnaam, de coördinaten van het gebied en de belangrijkste knelpunten, successen en kansen in te vullen. Van de Provinciale Landschappen hebben het Drents Landschap, het Zuid Hollands Landschap, het Fryske Gea en het Flevolandschap gereageerd. Van de opgegeven gebiedscoördinaten is een kaart gemaakt en toegevoegd.

Hoewel het geen uitputtende inventarisatie is, zijn de hoeveelheid gegevens zodanig dat het geheel uitstijgt boven "anekdotische verhalen" uit het veld. Om de informatie zo systematisch mogelijk te analyseren, zijn de genoemde sleutelfactoren en gebieden verdeeld in categorieën van factoren en gebiedstypen waarop per gebied is "gescoord". In tabel 1 en 2 staan de categorieën van de sleutelfactoren en de gebiedstypen met hun codering.

De score geeft aan:

- Welke sleutelfactoren als meest belangrijk worden ervaren.
- In welke gebiedstypen de meeste knelpunten en kansen voorkomen.

De scores per categorie zijn op deze manier inzichtelijk en kunnen gecontroleerd en eventueel aangepast worden. Dit is belangrijk omdat de verkregen informatie voor een gebied soms (te) summier is om zonder extra kennis het gebied in te delen bij een bepaalde categorie. De verzamelde gegevens in de tabel zijn niet geschikt om per gebied te beoordelen. Ze zijn daarvoor niet gedetailleerd genoeg. Voor gebiedsstudies moet aanvullend gegevens over kansen en knelpunten verzameld worden.

Tabel 1 Sleutelfactoren en de daar bijhorende code

Ecologische sleutelfactoren	code
goede ontwikkeling / kans	&
aankoop	a
hydrologie *	h
eutrofiering(verzuring) / verschraling	n
Dynamiek	d
versnippering/verbinding	v
Begrenzing	b
Maatschappelijke sleutelfactoren	
aankoop	a
compensatie	c
landinrichting/reconstructie	l
recreatie meekoppelen/storing	r
draagvlak/ weerstand	d
bestuurlijk draagvlak	b
meekoppelen met water	w
Financieel	g
Stadsontwikkeling meekoppelen/bedreiging	s
Internationaal	i

* Hydrologie succes= herstel peilbeheer, kwel, vernatting, stoppen waterwinning, dempen waterleiding,

knelpunt = onvolledige begrenzing van inziggebieden en kwelgebieden, waterpeil verhogen door in gebied aanwezige boeren/particulieren, verdroging, wegzijging naar omringende polders,

Tabel 2 Gebiedstypen en de daar bijhorende code

Gebiedstype	code
Beekdalen	b
Polder	p
Moeras	m
Duinen	d
Rivieren	r
natte heide	n
Schraalland	s
Bos	bos
Kwelder	k
Hoogveen	h
Heide	hei
kalkhellingen Limburg	L
Ven	v
Overig	o

2 Resultaten

De terreinbeheerders hebben bijna 300 gebieden genoemd. Een gebied kan meerdere keren genoemd zijn omdat op meerdere locaties binnen het gebied knelpunten en/of successen kunnen voorkomen en meerdere sleutelfactoren een rol kunnen spelen. De score per sleutelfactor staat in tabel 3 en de score per gebiedstype staat in tabel 4.

Tabel 3 Scores per sleutelfactor

		succes	knelpunt	kansen	verwacht knelpunt
ecologische sleutelfactoren	code				
goede ontwikkeling / kans	&	17	1	18	0
aankoop	a	7	8	11	2
hydrologie *	h	30	52	38	21
eutrofiering(verzuring) / vershraling	n	4	6	0	1
dynamiek	d	1	2	4	1
versnippering/verbinding	v	6	28	15	10
begrenzing	b	5	23	15	10
maatschappelijke sleutelfactoren					
aankoop	a	9	8	5	4
compensatie	c	2	0	0	0
landinrichting/reconstructie	l	2	4	5	5
recreatie meekoppelen/storing	r	3	5	3	5
draagvlak/ weerstand	d	6	10	4	7
bestuurlijk draagvlak	b	4	6	1	2
meekoppelen met water	w	1	0	4	0
financieel	g	2	1	1	3
stadsontwikkeling meekoppelen/bedreiging	s	1	7	7	2
internationaal	i	3	0	2	0

Tabel 4 Scores per gebiedstype

gebiedstype	succes	knelpunt	kans	verwacht knelpunt	aantal gebieden	totaal aantal genoemde gebieden	hoeveelheid knelpunten (%)
beekdalen	8	17	18	6	49	17,2	47
polder	8	18	13	7	46	16,1	54
moeras	11	7	9	7	34	11,9	41
duinen	4	8	7	2	21	7,4	48
rivieren	4	6	7	1	18	6,3	39
natte heide	3	12	1	4	20	7,0	80
schraalland	4	1	4	3	12	4,2	33
bos	3	4	5	1	13	4,6	38
kwelder	2	2	4		8	2,8	25
hoogveen	2	3		2	7	2,5	71
heide	1	1	2	1	5	1,8	40
kalkhellingen Limburg		2		1	3	1,1	100
ven	1		1		2	0,7	0
overig	4	24	14	5	47	16,5	62

Aan de hand van de discussie tijdens de workshops en de onderwerpen van het MNP-project zijn hier enkele gebiedstypen en factoren nader uitgewerkt.

Gebiedstype: beekdalen

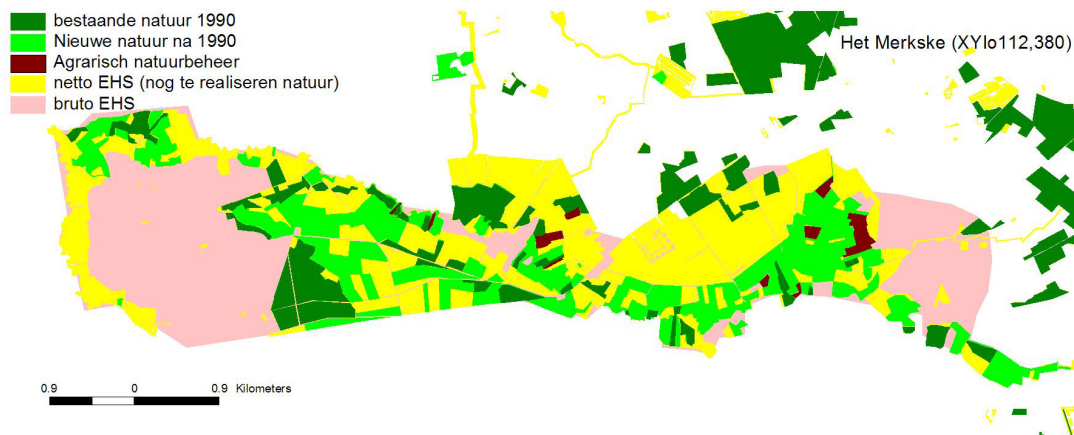
Het door de beheerders meest genoemde gebiedstype zijn de beekdalen. Zij noemen voor deze gebieden echter evenveel successen als knelpunten (tabel 4). In de afgelopen jaren zijn er veel hectares aangekocht en de hoeveelheid natuur is flink toegenomen. Het belangrijkste knelpunt is echter de 'waterhuishouding'. Veelal is, volgens hen, bij de begrenzing van

gebieden geen of onvoldoende rekening gehouden met de 'hydrologische eenheid'. Soms hebben provincies wel rekening gehouden met het hydrologische systeem maar was de hoeveelheid beschikbare hectaren beperkend. Hierdoor beïnvloeden bovenstroomse gebieden van beken buiten de EHS de waterkwaliteit in de EHS negatief of kan het waterpeil onvoldoende hoog opgezet worden (verdroging van beekdalgraslanden). Ook wanneer de begrenzing voldoende is, zijn er hydrologische knelpunten. De grondwaterstand kan pas worden opgezet als de laatste boer uit het gebied is verdwenen.

De interpretatie van behaalde resultaten is verschillend en kan worden geïllustreerd met de metafoor van het halfvolle en het halflege glas.

Het halfvolle glas (successen/kansen): De Ecologische Hoofdstructuur is werk in uitvoering. Het is een prestatie om in Nederland gezien de "strijd om de ruimte" op basis van vrijwilligheid toch in 15 jaar tijd de oppervlakte natuurgebied flink te vergroten. Grondverwerving loopt voorspoedig. In de beekdalen ontstaan groene linten die kunnen uitgroeien tot grote belangrijke natuurgebieden.

Het halflege glas (knelpunten): De begrensde beekdalen (zie als voorbeeld fig.1) zijn een stuk kleiner dan het streefbeeld, de verdroging blijft een probleem totdat de laatste boer vertrokken is, door lokale belangen kunnen niet de juiste plekken worden gekocht, en het moeilijkste stuk hebben we nog te gaan (de makkelijkste gronden zijn het eerst verworven).

Figuur 1 In het beekdal van Het Merkske zijn al diverse stukken nieuwe natuur gerealiseerd, maar zijn nog veel inspanningen nodig om tot een samenhangend geheel te komen met een op de natuurdoelen toegespitste waterhuishouding.

Gebiedstype: Duinen

Terreinbeheerders geven aan dat herstel van hydrologie en dynamiek de belangrijkste kansen zijn in de duinen. Door oppervlakte-infiltratie is waterwinning niet het grootste knelpunt meer. Door de afname van de waterwinning is het mogelijk de vegetaties van de duinvalleien te herstellen. Voor herstel van hydrologische processen op landschapsschaal, zijn de lage waterstand in de omringende gebieden nu een groot knelpunt. Rondom de duinen is veel stedelijk gebied of bollenteelt waardoor herstel van de waterstanden, voor bijvoorbeeld de ontwikkeling van natte duinvalleien en van beken en rellen, onmogelijk is of heel erg duur. Terreinbeheerders geven aan dat er veel kansen liggen voor herstel en ontwikkeling van duinvalleien en van de binnenduintrand bijvoorbeeld bij Schoorl en Voorne.

Zandverstuivingen zorgen voor het terugzetten van de vegetatie door overstuiving, aanvoer van kalk (tegen gaan verzuring) en de vorming van nieuwe duinvalleien (uitstuiving tot het grondwater). Onder natuurlijke omstandigheden treedt verstuiving op wanneer in de kustzone aangroei en afslag vrij kunnen plaatsvinden. Terreinbeheerders geven aan dat kansen voor grootschalige processen vooral op de waddeneilanden liggen. De resultaten van de verstuiving van de zeereep op Terschelling zijn positief en de herstelde dynamiek lijkt duurzaam (SBB).

Ecologische sleutelfactoren: hydrologie

De meest genoemde knelpunten hebben te maken met de waterhuishouding. Het gaat daarbij om wegzijging naar de omliggende laaggelegen landbouwpolders, vermindering van kwel, slechte waterkwaliteit, geen natuurlijk peilverloop en waterwinning. Beheerders geven aan dat hydrologische problemen vaak ontstaan in relatie tot begrenzing van het gebied: de begrenzing is vaak te krap. Zelfs na realisatie kan dan het grondwaterpeil niet omhoog of beken ontvangen water van bovenstroomse landbouwgebieden. Natuurkwaliteit in bijvoorbeeld een beekdal is afhankelijk van het hele hydrologische systeem. Voor de oplossing van dit verdrogingsprobleem zou de hydrologische eenheid bij de begrenzing van de EHS een grotere rol moeten spelen.

Niet alleen beekdalen maar ook moerassen, natte (polder)graslanden en natte heiden die afhankelijk zijn van een meer op natuur afgestemde waterhuishouding worden zeer vaak genoemd. Bij natte heide en hoogveen worden ten opzichte van de andere gebiedstypen relatief veel knelpunten in de waterhuishouding genoemd. Soms kunnen net de laatste landbouwenclaves in een groot natuurgebied niet worden aangekocht. De discussie over het vrijwilligheidbeginsel (onteigening) speelt wanneer een laatste boer/particulier het (hydrologische) herstel een groot gebied frustreert. Er zijn bovendien voorbeelden bekend waarin oplossingen worden vertraagd omdat boeren of particulieren op deze locaties subsidies van programma beheer ontvangen zonder eisen aan de hydrologie. Het is voor hen economisch gunstiger te blijven zitten met subsidie dan te verkopen. Wanneer stel je als terreinbeheerder je ambities bij, geef je op of kun je het risico nemen af te wachten tot de laatste boer met pensioen gaat?

Ecologische sleutelfactoren: stikstofdepositie

Effecten van overschrijding van kritische depositieniveaus zijn een versnelde successie (vergrassing, verbossing) en het verdwijnen van karakteristieke soorten aangepast aan voedselarme condities. Desondanks noemen terreinbeheerders stikstofdepositie niet als grootste knelpunt. Een mogelijke verklaring is dat met (natuur)beheer knelpunten in milieuecondities kunnen worden verlicht (verschralingsbeheer) en de successie vertraagd, zodat de staat van instandhouding niet in gevaar komt. Eventueel kunnen ook herstelmaatregelen worden genomen. Bovendien liggen de brongerichte oplossingen van het knelpunt buiten de invloedssfeer van een beheerder en is nauwelijks te beïnvloeden vanuit het EHS-beleid. Daarbij heeft niet alleen depositie maar ook de waterkwaliteit in de natte oppervlaktewater-gevoede natuurtypen zoals beekdalen, moerassen en polders veel invloed op de mate van eutrofiering en verzuring.

Maatschappelijke sleutelfactoren

De ontwikkelingen komen in een enorme versnelling wanneer er bestuurlijke power is bij lokale of regionale bestuurders. Wanneer twee bestuurders elkaar vinden, en zij bemoeien zich persoonlijk met een bepaald gebied dan gaan de ontwikkelingen snel. Ook samenwerking met Prorail, Delfstoffenwinners langs de Maas, meekoppeling met stedelijke ontwikkeling (rood voor groen), recreatie, aanwijzing van Nationale Landschappen, reconstructie en landinrichting worden genoemd als kans en/of succes. Landinrichting biedt echter niet alleen kansen.

Wanneer bij de landinrichting niet alle (hydrologisch) belangrijke gebieden naar natuur gaan maar definitief naar de landbouw, dan is aankoop niet meer mogelijk.

In de workshops is ook nadrukkelijk genoemd dat de successen van de EHS in het verleden vooral tot stand zijn gekomen doordat het 'laaghangend fruit' is geplukt. Verwerving van gronden op de geschikte locaties zal de komende jaren steeds moeilijker worden. De discussie gaat over het inzetten van het onteigeningsinstrument. Dit geldt dan vooral voor situaties waarbij er sprake is van een enclave waarbij bijvoorbeeld de boer/particulier het hydrologisch herstel in een groot gebied frustreert.

Bijlage 1 Verslag SBB-Workshop 9 november 2004

Aanwezig

Regiovertegenwoordigers Staatsbosbeheer: Yolt Ijzerman (Fr, Gr, Dr), Andre Smid (NH), Anton van Haperen (Ze), Michiel Niewering (Br, L), Bing Jap (ZH, U), Regio Oost (Ov, G) niet vertegenwoordigd.

SBB centraal: Janneke van Montfort,

MNP: Wim Lammers, Guus Beugelink, Arjen van Hinsberg, Marlies Sanders

Doel

Aangeven op de kaart en bediscussiëren: Waar is de ruimtelijke samenhang beperkend voor het bereiken van de doelen, en waarom? Zijn we op de goede manier met de EHS bezig? Het is niet de bedoeling de fundamenteen ter discussie te stellen maar aangeven waar de knelpunten liggen en waar het dus beter kan.

Werkwijze

Locatie aanwijzen met stickertjes op kaarten: successen (groen) en knelpunten (rood) van de afgelopen jaren, en knelpunten (rood) en kansen (groen) voor de komende jaren. Het idee is de discussie concreet te maken aan de hand van specifieke locaties en daarna op zoek te gaan naar sleutelfactoren. Daarvoor graag locaties zoveel mogelijk benoemen (SBB-naamgeving en/of naamgeving zoals LNV of provincies die gebruiken).

Vragen en opmerkingen vooraf

SBB: Eigenlijk beoordelen we het werk van de provincies zonder dat zij erbij worden betrokken.

MNP: Het klopt dat provincies betrokken zijn bij het maken van de doelenkaart. MNP wil vanuit haar onafhankelijke positie het proces van realisatie van EHS bekijken. We zijn daarom wel van plan naast SBB en NM ook de provincies te betrekken bij dit project. Dit is een belangrijk aandachtspunt over hoe dit project verder verloopt en wat LNV met het advies gaat doen.

SBB: Wat verstaat het MNP onder ruimtelijke samenhang?

MNP: Ruimtelijke samenhang is de aanleiding voor de EHS. Gebieden die te klein voor soorten zijn, vergroten of verbinden tot grotere eenheden. Maar ook water- en milieuocondities moeten goed zijn om de beoogde natuurkwaliteit te kunnen bereiken, dit betekend dat de externe beïnvloeding van buiten de gebieden beperkt moet zijn. Tevens zou er sprake moeten zijn van enige eenheid in beheer. Ook dit valt onder ruimtelijke samenhang.

Afspraken

SBB: Informatie over de gebieden (ingevulde tabellen) achterlaten op papier of deze komende week digitaal opsturen naar Wim Lammers (Wim.Lammers@wur.nl). Gebruik nummers die verwijzen naar de stickers op de kaart, plus een naam van het beschouwde gebied. Hierbij suggesties van casussen toevoegen.

MNP maakt een verslag van de workshop en stuurt dit op met de keuze voor casussen naar SBB.

SBB, de regiocoördinatoren boden aan een paar cases uit te werken in een paar A4tjes zodat ze zo concreet zijn dat Wim er mee naar de beleidsmakers en bestuurders kan.

Discussie

Het Merkske: staat voor aanleiding van de EHS door milieuproblematiek in omgeving van beekdalen. Het had de aandacht van mensen bij LNV. De terugblik is "tevredenheid", er is veel ten goede veranderd: het is een succes. De natuur in het beekdal omvatte niet meer dan enkele percelen en is de afgelopen jaren wel vertienvoudigd. Tegelijkertijd is het ook een knelpunt: je loopt er tegen de Belgische grens aan, tevens er zijn cruciale plekken (enclaves) die niet verworven (kunnen) worden omdat in landinrichtingsprojecten anders is besloten. Hierdoor blijft het de vraag of het beekdalsysteem ook daadwerkelijk duurzaam kan worden.

De begrenzing van het beekdal hoort gebaseerd te zijn op hydrologische principes. Nu zijn vooral de natte gebieden langs de beek begrensd, terwijl de flanken van het dal agrarisch blijven. De bruto-begrenzing is goed, de netto-begrenzing laat secundaire gebieden buiten de EHS vallen. Het instrumentarium van de landinrichting geeft problemen. In kader van de landinrichting gaan percelen binnen de EHS definitief naar boeren en kunnen dus niet meer worden aangekocht. De landinrichting moet binnen het aangewezen gebied plaatsvinden, uitplaatsing buiten het gebied is binnen de spelregels van de landinrichting niet mogelijk. Overall komt weer een beetje natuur bij maar het hele beekdalen beschermen lukt niet. Taakstellingen worden daarom niet gerealiseerd. Een beekdal is een heel systeem, er zijn geen grote kerngebieden die je los van elkaar kan beschermen. Je zou ook binnen de EHS moeten kunnen prioriteren: 1. realiseren natuur in natte gebieden. 2. de inrijgebieden beschermen 3. de gebieden extern bufferen met agrarisch natuurbeheer. In een aantal gevallen moet je meer doen maar dan heb je niet genoeg hectares om iets te doen. Waar haal je de hectares weg voor buffering? Je zou ook kunnen faseren. In de bollenstreek moet je 3 miljoen betalen voor 1 ha daar kan je ergens anders veel meer voor doen.

Het Merkske is typisch een voorbeeld van de gekozen invalshoek: is het glas half vol of half leeg? Er is veel gebeurd maar er moet ook nog veel. We gaan uit van 100% ambitie. Hoe ga je met de knelpunten om?

Er is geen instrumentarium om de laatste enclaves te verwerven. Het vrijwilligheidprincipe is beperkend voor het halen van de doelen en taakstellingen. Je kunt namelijk moeilijk de hydrologie verbeteren als er nog landbouw in het gebied is.

Er zijn boeren die principieel weigeren te verkopen terwijl alles er om heen al is aangekocht. Er is bestuurlijke onwil om dit op te lossen. Je zou moeten kunnen onteigenen als 1 boer de ontwikkeling van een heel gebied frustreert. Als dat een enkel keer gebeurt dan kiezen boeren misschien eieren voor hun geld. Het gaat om bestuurlijke wil om af te maken wat ze begonnen zijn. Maar het gaat ook om de geloofwaardigheid van bestuur: de spelregels kunnen niet zomaar veranderd worden.

Het zou dan ook alleen moeten kunnen op die plekken waar je als beheerder keiharde argumenten hebt. Hebben wij een goed verhaal om prioriteiten te leggen?

Daarna kun je partij zijn in de discussie en mee doen in de belangenafweging. Er is echter geen consensus over wat natuurbeherend Nederland belangrijk vindt.

Als je de zekerheid hebt na 2018 wordt onteigenen minder belangrijk. Er is nu angst dat als de natuur in 2018 niet gerealiseerd is, dat het gebied dan van de kaart wordt gehaald. Zonder deze angst kan je wachten tot de boer met pensioen gaat of totdat het landbouweconomisch zo slecht gaat dat hij graag wil verkopen. Dan hoeft je geen haast te hebben. In de loop van de tijd zijn er ook medespelers die anders gaan zijn gaan denken over de EHS, zoals de

waterschappen. Misschien gaan boeren meer zien in particulier natuurbeheer. We zouden nu na kunnen denken over het leven na 2018.

Het is wel belangrijk om te weten in welke gebieden je niet kan afwachten, waar moet je nu actie ondernemen omdat de aanwezige natuurkwaliteit anders weg is of omdat het ijzer heet is. Daarbij is het heel wat dat een programma van 1990 nog actueel is. Wanneer je aangeeft meer tijd nodig te hebben kan dat de EHS op politieke agenda in gevaar brengen.

Een andere mogelijkheid is een actiever aankoopbeleid te voeren. Je kunt de boeren ook actiever benaderen. Een structureel opgezette actie kan tot verwerving leiden.

Discussie over onteigenen wordt ook geïllustreerd aan de hand van:

- Casus Ameland: boer weigert principieel te verkopen. Alles er om heen al aangekocht.
- Dwingeloo: idem (knelpunten op perceelsniveau frustreren natuurontwikkeling in veel groter gebied), onteigening in dit geval zou moeten kunnen.
- Kop van Schouwen: EHS goed. Terreinbeheer kan beter, maar de verzuring gaat door, de soorten verdwijnen. Het genetisch kapitaal moet goed beheerd worden. Op cruciale plekken zitten particulieren die grote blokkades vormen voor eenheid in beheer. Eigendomsgrenzen beperken die de eenheid in beheer. Particuliere terreinen kunnen niet worden verworven. Particulieren laten blauwgraslanden in de duinen verruigen. Zij willen wel een pakket afsluiten maar dat is niet het maximaal haalbare. Ze voeren dus wel beheer met subsidie van PB maar niet het juiste beheer om de ambities en de potenties te verwezenlijken. Hoe kunnen we ander partijen zo ver krijgen om de doelen te realiseren? We kunnen particulieren uitkopen of dwingende afspraken maken zodat er grootschaliger beheerd kan worden. Samenwerking is echter gebaseerd op vrijwilligheid, niet afdwingbaar. Mogelijk biedt de VHR weer mogelijkheden tot afdwingbaarheid. Vraag is in het algemeen: hoe bewaak je realisatie van doelen op een hoger schaalniveau dan afzonderlijke beheerspakketten?

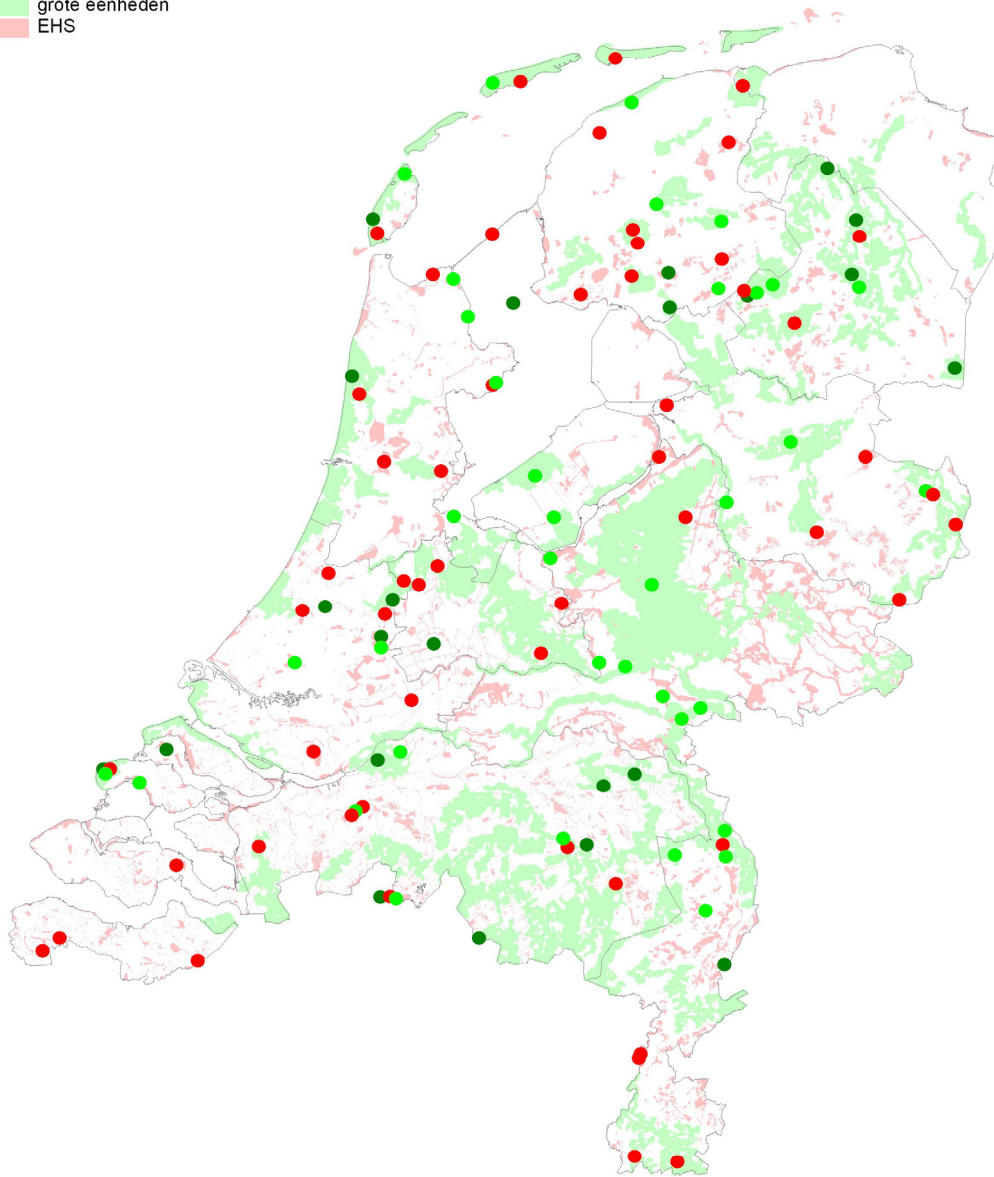
Discussie bij de kaarten (zie fig. 2):

- Succes: de Noord-Hollandse duinen. De kwaliteit is verbeterd en waterwinnen is gestopt.
- Knelpunt: de binnenduintrand. Hier liggen echter ook kansen. Ontwikkeling van plannen zou hier kunnen leiden tot een "nieuwe motor" in de regio.
- Succes: eiland de kreupel in het IJsselmeer: er zitten veel visdieven op 100 ha.
- Gemiste kans: de hele IJsselmeer kust wordt nergens gebruikt als verbindingszone. Het kan een veel natuur aaneenschakelen - de Westvaardersplassen
- Succes: Agrarisch natuurbeheer in Waterland (weidevogels)
- Knelpunt: In veenweide gebieden (Waterland) is bij de landinrichting geen rekening gehouden met hydrologie voor terreinen beheerders: Westzaan nog steeds niet brak
- Knelpunt: grote gebieden ontwaterd in Friese veenweide. Wil je er iets doen moet je het peil veranderen van duizenden hectaren. Moet je hier nog wel iets willen bereiken als natuurbeheerder: de doelen haal je niet, financieel kom je niet uit, er is tegenstand in de streek. Zou je dit niet beter kunnen opgeven. Aanwijzing van gebieden heeft hier vaak plaatsgevonden op ecologische processen die al niet meer voorkomen.
- Gemiste kans: relatie veenweide met Friese meren. Dat er op de wateren EHS ligt wordt door boeren als knelpunt gezien.
- Gemiste kans: keileem Wieringenmeer: de brakke binnendijkse grasland zijn niet onderkent. Door ruilverkaveling is het watersysteem aangesloten op het Rijnsysteem maar de effecten zijn niet onomkeerbaar.
- Knelpunt: Essentie van de gebieden, zoals Overijsselse Vecht, komt pas tot zijn recht als er veel meer dynamiek in het systeem komt zoals grotere waterstandschommelingen en overstromingen. De motor is er uit en de ambitie moet daarom veel hoger voor deze

gebieden. De Vecht is een halve eeuw geleden vernield. De gevolgen begin je nu te merken.

- Knelpunt, idem voor duinen: Je moet veel groter gebieden aanpakken en niet prutsen. Met 1 stuifkuil in Schoorlse duinen heb je niet een stuivend systeem.
- Succes: stuifduinen op Terschelling, Maar dat kan omdat het een groot gebied is.
- Kansen: Vanuit probleemoplossend grote systemen inrichten. Door verziltingsprobleem is akkerbouw onhoudbaar. Oplossing: geef hele groene hart natuurfunctie.
- Succes: 1 aankoop is katalysator voor veranderingen in de streek: EHS-aankoop in het Groene woud. Het is niet meer boeren tegen natuur. Boeren die al lang denken die varkens dat gaat niet meer. Belangrijk hoe het bestuurlijk wordt benaderd is natuur een bedreiging of een kans. Enkele personen hebben ondanks veel weerstand volgehouden.
- Succes: Door nieuwe locaties gebeurt er iets. Aanwijzen concentratie gebied bollen. Daardoor op andere plekken ontwikkeling.
- Knelpunt: Grensmaas. Ecologische potenties zijn groot maar moeilijk te realiseren omdat de provincie te weinig geld gereserveerd heeft. Bestuurlijk probleem.

- Staatsbosbeheer
- succes
  - knelpunt
  - kans
  - grote eenheden
  - EHS

Figuur 2 Lokatie van kansen, knelpunten en successen bij de realisatie van de EHS aangewezen door Staatsbosbeheer

Bijlage 2 Workshop Natuurmonumenten 22 maart 2005

Aanwezig

Natuurmonumenten (NM): Hans Massop, Titia Zonneveld, Bart van Tooren, Harm Piek, Roel Douwes, Nicko Straathof, Menno Hüge, Wouter van Steenis, Robert Ketelaar, Marijke van der heiden, Henk Siebel, Jan Bos, Frank van Belle,
Milieu- en NatuurPlanbureau (MNP): Wim Lammers, Arjen Hinsberg, Rien Reijnen, Willem Loonen, Marlies Sanders (verslag).

Doel Workshop

Aanvullen project “vergroten ruimtelijke samenhang EHS” met praktijkinformatie van terreinbeheerders over kansen en knelpunten in de realisatie van de EHS. Het idee is de discussie concreet te maken aan de hand van specifieke locaties op de kaart en daarna op zoek te gaan naar sleutelfactoren. Waar is de ruimtelijke samenhang beperkend voor het bereiken van de doelen, en waarom? Zijn we op de goede manier met de EHS bezig? Het is niet de bedoeling de fundamenten ter discussie te stellen maar aangeven waar de knelpunten liggen en waar het dus beter kan (zie ook fig. 3 op pag. 31).

Algemene vragen en opmerkingen

NM: Wat doet het MNP met de waternatuur?

MNP: Waternatuur (Noordzee, Waddenzee, IJsselmeer, Deltawateren) wordt niet meegenomen omdat er andere problemen en actoren spelen. Ze zijn voor Nederland-Deltaland, ook in internationaal verband, van groot belang.

NM: Er is meer natuur dan de EHS. Wat doen jullie daar mee?

MNP: De “overige natuur” nemen we mee als deze essentieel is voor de samenhang van de EHS. Uitgangspunt van onze analyse is de EHS-kaart uit de nota ruimte en de Natuurdoelenkaart.

NM: De “grote eenheden” kaart laat grote gaten (gebieden zonder eenheden) zien.

Wat doe je met de “groene gaten” (Groene Hart, Zeeland, Friesland)?

MNP: De gebieden kleiner dan 2000 ha worden op een andere kaart zichtbaar. Ook de robuuste verbindingen worden nog toegevoegd. Het blijft echter een feit dat uitgaande van de netto EHS kaart in genoemde regio’s geen grote eenheden gevormd worden.

NM: Om de verbinding Sallandse Heuvelrug-Borkeld te realiseren is veel werk verzet (ecoduct). Deze verbinding komt niet terug in de “Grote Eenheden”-kaart.

NM: Hoe actueel zijn de gegevens die het MNP gebruikt voor de vergelijking van de optimale milieuocondities?

MNP: Er is veel kennis beschikbaar over depositie. Voor verdroging is de analyse moeilijker, in verband met gebrekkige landsdekkende bestanden voor actuele grondwaterstanden. Per gebied kijken we waar de knelpunten zitten.

NM: Er is een actueel grondwaterbeeld van Twente.

Mogelijk interessant voor een van de cases later.

NM: Worden ook de agrariërs en de particuliere natuurbeheerders betrokken?

MNP: We hebben met LTO gesproken. In de thematische assessment agrarisch en particulier natuurbeheer (ander project MNP) wordt gekeken naar wat de basis van vrijwilligheid en de vele actoren betekent voor de ruimtelijke samenhang.

NM: GIOS is een bedreiging en een kans. In Zuid Holland gaat alle EHS-natuur naar GIOS maar in Groningen zijn er kansen voor meekoppelen.

NM: Verwacht dat MNP aandacht besteed aan beschermingsregime enz. en tegenwicht biedt aan het afknabbelen van de EHS. Dat de kleinere verbindingzones zijn geschrapt, is slecht. Toch niet de lokale knelpunten zoals het niet kunnen uitplaatsen van een enkele boer?

NM: door de EHS-begrenzing weer ter discussie te stellen, geef je "tegenstanders" de kans er steeds weer ha af te knabbelen. Grote eenheden is een bedreiging nu. Kans dat de "rest" ter discussie wordt gesteld.

MNP: MNP heeft een andere rol dan NM, maar is zich bewust van mogelijke consequenties.

Regiobenadering

Regio Friesland, Groningen en Drenthe door Roel Douwes

De zonnetjes (successen van de afgelopen jaren) zijn:

- Fochteloërveen
- Drents-Friese Wold – door inrichtingsprojecten met SBB is er samenhang in de bovenloop
- Mantingerveld – veel kunnen aankopen
- Peizermer maden - aankoop als grote kern op de kaart
- Esdorpenlandschap beekdal –
- De Klinke (hydrologie ok)
- De Bankspolder op Schiermonnikoog is een kans voor beheersgebied/natuurgebied voor weidevogels maar ook voor brakke graslanden. Gebruik nu alleen goed voor ganzen.

De knelpunten in het gebied zijn:

- Verbinding van Vledder Aa en de Wieden: de bovenloop is ingericht maar bij Steenwijk is niet genoeg EHS begrensd. Steenwijk wil daar uitbreiden.
- Westerwolde. Er is een kans voor een compleet systeem rondom de Westerwoldse Aa van Ter Apel tot aan de Dollard met bij de Dollard unieke zout/zoet overgangen. Er zijn echter knelpunten met de landbouw. Ellingsinghuizerveld is hydrologisch niet optimaal in te richten omdat EHS begrenzing fout is.
- Verbinding Peizermaden - Drentse Aa naar Lauwersmeer. Hier zijn waterberging en infrastructurele knelpunten
- In Friesland (Skring/Skrok) gaat het goed met de grutto's in de reservaatgebieden. De stukjes Wierdenlandschap zijn echter versnipperd. Wil je de grutto's instandhouden, dan moeten grotere gebieden worden begrenzen.
- De buitendijkse kwelders van de kust in Groningen worden minder actief beheerd. De kwelderwerken worden niet meer intensief door Rijkswaterstaat beheerd. Er treedt meer afslag op, mogelijk versterkt door gaswinning. Er is minder begrazing waardoor gebieden verruigen en de oppervlakte broedgebied afneemt. Binnendijks ontpolderen is een kans maar de vele verschillende eigenaren is een knelpunt. Binnendijkse kun je mooie brakwater gebiedjes voor kluten en lepelaars inrichten.
- Griend en onder Schiermonnikoog is er een kans voor kokkel en mosselbanken, zeegrasvelden en zoet/zoutgradiënten.
- De gronden rondom de Ruiten Aa worden landbouwkundig gebruikt. De waterkwaliteit is daarom slecht. Ook de benedenloop - Peizermaden – wordt beïnvloedt door beken die worden gevoed door landbouwwater in de bovenloop. In Drenthe is meer bos in de bovenloop.

Regio Overijssel, Flevoland door Menno Hüge

Kansen:

- De Wieden is een succes en kans. Er zijn veel aankopen geweest en er zijn hoogwaterzones ingericht waar veel roerdampen zitten. De verbinding bij Steenwijk is een knelpunt (Drents-Friese Wold – Wieden). Bij de uitbreiding van Meppel probeert men om “rood voor groen” als kans te benutten. Een ander knelpunt is de wegzijging naar de diep ontwaterde polders er om heen.
- In Twente, geomorfologie stuwwallen Oldenzaal, is natuur versnipperd. De landbouw heeft hier echter weinig toekomst. Dit is een kans voor het inzetten van mee agrarisch en particulier natuurbeheer (en waterbeheer). Ook bij Twickel is er veel geld voor “boeren voor natuur”.
- Verbinding van Veluwe naar Salland. Er wordt succes verwacht bij de realisatie van de robuuste verbinding vanwege “bestuurlijke power”. Twee commissarissen van Gelderland en Overijssel hebben elkaar gevonden en vonden het leuk om iets te doen. De vraag blijft hoe je ruimte voor edelherten en grutto’s kunt combineren.
- Harderbos. Hier ligt een kans om natuur te realiseren door samenwerking met Prorail.
- Regge. Hier ligt een kans om het waterbeleid te combineren met de realisatie van robuuste verbindingen. Ruimte voor rivier, waterberging en gradiënten nat/droog.
- Dinkel: kansen om riviermoerassen te ontwikkelen met waterbeleid
- Vooroever, Zwarte Meer: hier zijn kansen voor natuurontwikkeling omdat er veel aankoop mogelijkheden is, vooral buiten de EHS.
- Voorstenbos. De Noordoostpolder: grote kans voor natuurontwikkeling natte natuur door aanwezigheid van keileem. (Delen van) de polder zijn echter niet als EHS begrensd.

Knelpunten:

- Het Urkerbos is provinciaal begrensd maar ligt niet in de EHS. Er kan een camping gebouwd worden met huisjes.
- De Wieden: Bij de begrenzing van de ontginningspolders is het aantal ha verminderd. Dit is een knelpunt voor de Wieden gezien de waterkwaliteit en de mate van wegzijging.
- Sallandse heuvelrug. Er zijn wensen om randzones te ontwikkelen vanwege de kans voor kwel gerelateerde natuur. De provincies geeft dit gebied echter alleen mogelijkheden voor agrarisch natuurbeheer.

Aamsveen: draagvlak relatie met buitenland. Paradepaardje Overijssels Landschap??

Regio Gelderland, Frank van Belle

Successen komen vooral voor waar mobiliteit is geforceerd – “vrijwilligheid” is vaak een knelpunt. Bij een autonome ontwikkeling worden alleen snippers verworven. Successen zijn:

- Korenburgerveen: natuurontwikkeling in randzones.
- Grote Veld: realisatie van veel ha
- Brummen/Voorst: samenhang verbeterd
- Harderwijk/Elburg: komt ook van de grond

Kansen:

Winterswijk. Een Nationaal Landschap is een kans voor combinatie cultuur met natuur. Kansen voor samenhang Natuurbeheer – particulier natuurbeheer – natuurboeren en landbouw. Samenhang schept ook mogelijkheden voor verbeteren van de waterhuishouding. Graafschap idem

Knelpunten:

Hydrologie is vaak een knelpunt.

- De EHS-begrenzing is niet aangepast aan hydrologische grenzen (beekdalen).
- Waterpeil kan pas omhoog als de laatste boer weg is: zuidelijke IJsselvallei en bij Winterswijk.
- Waterwinning heeft heel veel impact: er zijn daardoor insecten uit de Planken Wambuis verdwenen. Deze krijg je niet meer terug.
- De Veluwe: de plannen en ontwikkelingen voor verbetering van de samenhang zijn best goed: de poorten van de Veluwe en de robuuste verbindingen. Hierdense poort is een verbinding van droog naar nat. Er zijn kansen door de HVR: de gradiëntsituaties bij Apeldoorn, Dieren Zutphen zijn begrensd in de habitatrichtlijn. De randvoorwaarden voor kwel zijn goed: de bron van het water is schoon. Het Beekbergerwoud is hiervoor optimaal en Wisselse veen – kwelzone vlak bij stuwwal – gaat goed. Op de ene plek de ambities bij stellen en laten compenseren in ha op plekken waar natuurontwikkeling door kwel makkelijker te realiseren is. De begrenzing EHS aanpassen zoals bij HVR-begrenzing waar dat goed ging. De ontwikkeling van de Empense en Tondense heide verliep moeizaam terwijl Andre Jansen positief was.
- Bergerbos. Robuuste verbinding van Veluwe naar Maaswoud. De verbinding is echter te krap begrensd. Een hogere status geven is belangrijk omdat de potenties daar heel hoog zijn.
- De landgoederenzone in het Binnenveld heeft potenties voor schraalland. Een knelpunt is het aan elkaar groeien van Ede en Veenendaal.

Regio Noord Holland, Utrecht door Harm Piek (Baukje)

Successen:

- Naardermeer. Ontwikkeling van natte moerassen ten zuiden van het Naardermeer door “functieverandering” waardoor een verbinding met Ankeveenseplassen is ontstaan.
- Duinen. In de duinen is de (invloed van) drinkwaterwinning verminderd waardoor er herstel van duinvalleien kan plaatsvinden.
- Damwanderpolder. Door inrichting kan er worden geprofiteerd van kwel uit de duinen

Kansen:

- Schoorl. In de binnenduintrand waren vroeger veel duinenrellen. Nu is er veel stedelijk gebied of bollenteelt waardoor herstel/ontwikkeling onmogelijk is of te duur. Bij Schoorl liggen kansen voor herstel van duinrellen in de binnenduintrand.
- Poldertjes op Texel. Enige uitbreiding kan verloren gegane brakke watergemeenschappen herstellen door herstel van zout/zoet nat/droog gradiënten van de Duinen via de Polder naar de Waddenzee. De EHS moet dan wel beter begrensd worden.
- Westbroek - Langbroekerwetering heeft kansen voor natuurontwikkeling. Staat hoog op prioriteitenlijst van Utrechts Landschap.
- Hondsbossche Zeewering. Door achter de zeewering een zeedijk aan te leggen kan er natuurontwikkeling met brakwater worden gerealiseerd.

Knelpunten:

- De Razende Bol is niet als EHS begrensd (valt in Noordzee) waardoor hij niet is beschermd.
- Wormer Jisperveld is een belangrijk weidevogelgebied. Functiecombinatie landbouw/natuur zou je hier willen scheiden of het draagvlak bij boeren vergroten. Er is veel beheersgebied maar de beheerspakketten werken onvoldoende. Het zou beter gaan

met een goede samenwerking tussen boeren en terreinbeheerders. De landbouw aan de randen is te intensief waardoor ook het waterhuishouding niet optimaal is; wegzijging naar de polders. Hier zijn ook kansen voor natuur bij het inlaten van brakwater.

- Westelijke natte as. De realisatie is lastig. De grond is te duur waardoor de aankoop stagneert. Er zijn veel diepere polders waardoor er wegzijging optreedt. Door wegzijging wordt het inlaten van oppervlaktewater belangrijk waarvan de waterkwaliteit vaak een probleem vormt.
- Knelpunt is de snelweg aan noordzijde die de verbinding van Naardermeer naar de Randmeren bemoeilijkt.
- Eempolder is gerealiseerd maar is te klein. Er is een gradiënt van droog-nat van het Gooi naar de Polder. Er zijn kansen voor een moerasgebied rondom de Eem door "ruimte voor rivier" (waterberging). Samenhang in beheer (regionale aanpak) geeft kansen voor weidevogels.
- Groene Hart. De instandhouding van de openheid is een opgave. Er is potentie voor weidevogels. De waterhuishouding (waterberging en waterkwaliteit) moet dan wel beter ontwikkeld worden. Het grootste probleem voor de Grutto is echter de beheersintensiteit (maaien in mei).
- Verbinding met Flevoland. De ontwikkelingen van Almere werkt tegen.
- Vechtplassengebied. Er zijn veel diepere polders waardoor er wegzijging optreedt. Door wegzijging is de waterkwaliteit van het oppervlaktewater een probleem. Eigenlijk zou je een flexibeler waterpeil willen maar de bestaande bebouwing houdt dat tegen. Bij vliegveld Gooi is de begrenzing onvoldoende. Het beste zou zijn om de hele vechtstreek als een natuurgebied te beschermen.
- Herstel gradiënten binnenduinrand bij Zwanenwater en Kennemerduinen moeilijk door dure gronden, bollenteelt en stedelijk gebied.

Regio Zeeland en Zuid Holland door Wouter van Steenis

Kansen:

- Haringvliet (Scheelhoek/Tiengemetten). Openstellen kan slechte situatie verbeteren, getemd tij is mogelijk. Er kan nieuwe natte natuur worden ontwikkeld, herstel van zoet-zout gradiënten, als het systeem en de gronden erom heen worden aangepakt.
- De EHS begrenzing is flexibel; er zijn ha achter de hand om de begrenzing indien nodig aan te passen.
- Voordelta. Het instellen van een zeereevaart is een grote kans. De schelpdier en boomkor visserij moet dan wel wijken. Recreatie verminderen en/of zoneren. Op termijn zouden er weer zeehonden zich kunnen voorplanten.
- Compensatie voor de verdieping van de Westerschelde is 600 ha nieuwe natuur. Dit is een eerste stap in de goede richting. De compensatie is echter geen ehs

Succes: Zuidwest Schouwen. Kwelgebied is een succes. Het brakke kwelgebied levert veel op voor vogels en planten.

Knelpunten:

- De venen bij Nieuwkoop. Midden in polder is een nieuwe ringkade gelegd waardoor er een nieuwe kleine polder ontstaat. De begrenzing is aangepast aan de wensen van de boeren. Er is vreselijk veel wegzijging naar omringende polders en het waterpeil wordt constant gehouden. Flexibel peilbeheer is niet mogelijk. Beter is per polder te begrenzen en niet onderdelen van een polder. Er is een kans door verdwijnen van onrendabele landbouw.
- Midden Delftland is te klein

- Duinen. De waterwinning is verplaatst maar de milieukwaliteit kan beter. Het intern beheer kan hier en daar ook beter. De kust is echter op de meeste plekken vastgelegd. Er zijn geen kansen voor sluffers en verstuingen. Alleen bij Goeree en op de Waddeneilanden zijn er ontwikkelingen. Vrijwel overal is er sprake van kusterosie. Een afslagkust is de motor voor grote verstuingen terwijl een aangroekust nieuwe duinvalleien betekent. Nu aansluiten bij de discussie over klimaatverandering en dynamisch kustbeheer.
- De binnenduinenranden. De realisatie van natuurontwikkeling is lastig vanwege de dure grond. Daarnaast is de gradiënt duinen-polders slecht begrensd.
- Stranden. Toeristen toegang ontzeggen om broedende vogels als plevieren te beschermen, is moeilijk.
- Oosterschelde. De zandhonger is groot en de buitendijkse gronden zijn verdwenen.

Regio Limburg en Brabant door Robert Ketelaar

Successen:

- De landschapsecologische ladder van Limburg: groene as en blauwe as langs de Maas en de beekdalen loodrecht daarop zijn de sporten.
- Reichswald en Jansberg (begin groene as). Her is het laatste stukje verbinding (30 ha) aangekocht. Zie ook Koningsven.
- Korenbaard???? Blauwe as. De ontwikkelingen zijn hier positief. Door ander stuwbeheer van de Maas ontstaat er een meer natuurlijke rivier
- Loonse en Drunense duinen. Door de aankoop van veel gronden is het mogelijk aan de gang te kunnen gaan met stuifzandrealisatie en herstel van vennen.

Kansen:

- Kwelzones langs de beekdalen kunnen beter benut worden.
- Koningsven. Dit is een belangrijke kwelzone van Reichswald. Het gebied heeft veel potentie maar is niet begrensd als EHS. Vroeger was het heel mooi maar er is te lang te intensief geboerd. Er is veel kans voor natuurontwikkeling vanwege het ontbreken van bebouwing en grote wegen. Er zitten wel grote boeren waardoor ontwikkeling niet goedkoop zal zijn. NM is nu in gesprek met provincie over herbegrenzing van de EHS in dit gebied.
- Zandige Maas. Dit gebied is niet begrensd als EHS. Begrenzing is echter niet noodzakelijk omdat er een "relatie" is met de delfstoffenwinners en met behulp van de postcodeloterij kunnen er gronden worden aangekocht. Er zijn kansen voor droge stroomdalgraslanden. Er is echter een gevaar dat de delfstoffenwinners te diep graven.
- Brabantse kampenlandschappen heeft kansen voor ontwikkeling. Nu te krap begrensd.
- Vlijmsch ven en Moerputten. Hier was een knelpunt bij verwerven van de grond. Ook hier vonden twee bestuurders elkaar en ontstond er "bestuurlijke power". Met behulp van een EU Life-project wordt een rondweg en de EHS gerealiseerd.
- Brabantse wal. Er zijn hier gradiënten hoog/laag en droog/nat in samenhang.

Knelpunten:

- NM heeft in Limburg veel versnipperd eigendom: wel 600 terreintjes. Deze losse elementen moeten nog aan elkaar gesmeed worden. In Zuid-Limburg is echter veel bebouwing. Geleenbeekdal in verbinding met de Maas is door aaneengroei van steden lastig.
- Kampina. De hydrologie blijft een aandachtspunt: de waterstand moet bijna een meter omhoog. Afstemming hydrologie voor landbouw/natuur ten nadele van natuur.
- Terworm. Dit gebied is niet begrensd als EHS maar er is wel een plan

- Grensmaas. Aankoop ligt stil. Het Kempens plateau en het Bunderbos worden ontwaterd door het grensmaas-project omdat er door verlaging een badkuip ontstaat. Deze badkuip is wel een kans. Afstemming met België gaat moeilijk. In Nederland is de grensmaas aangewezen als HVR-gebied en in België niet.
- Beekdalen. Voor een goede ontwikkeling is een stroomgebiedsbenadering nodig. De EHS-begrenzing is daarvoor onvoldoende. Er zijn problemen met de waterkwaliteit en het waterpeilbeheer door omringend intensief agrarisch gebruik. De Dommel en de Beerse hebben een grotere prioriteit dan de rest. Langs de Beerse loopt een robuuste verbinding. De overige beekdalen zijn veel te smal begrensd. Daarnaast is de waterkwaliteit van beken uit België (ontbreken van riool) slecht en zou er meer aandacht moeten zijn voor waterberging. Natuurontwikkeling in flanken door kalkrijke kleien is lokaal groot succes maar de vraag is hoe duurzaam deze ontwikkeling is.
- De samenloop van beken en rivieren bij Den Bosch is een knelpunt vanwege de stedelijke ontwikkelingen.

Aanvullingen van NM achteraf

Beschermingsregimes

In de provincies merken wij dat gemeenten en provincie direct reageren op de verminderde externe bescherming van de EHS, zoals in Nota Ruimte, WAV etc. plaatsvindt. Ook proberen de provincies zelf nog de bescherming te verminderen.

Voorbeeld

Het Urkerbos (van SFL). Provincie Fl. heeft nl. vorig jaar al een partiële herziening van het streekplan gemaakt. Daarin heeft ze de delen die ze zelf als EHS had begrensd maar die buiten de grote globale begrenzing van de EHS volgens NBP/SGR lagen een nieuwe minder beschermde status gegeven. Zodoende kan er makkelijker in het Urkerbos (en elders waar EHS PEHS geworden is) gebouwd worden, zonder dat er rekening gehouden hoeft te worden met de basisbescherming.

Dit betrof nog geen Natuurmonumenten-gebieden, maar het geeft wel een manier van denken aan die ze nu ook voortzetten. Recreatiegebieden midden in kerngebieden hadden niet als EHS begrensd hoeven worden, die kunnen we nu dus ook weer uit de EHS begrenzing halen, er is geen externe werking meer van de EHS, dus intensivering van gebruik in een niet-meer-als-EHS-begrensde-enclave midden in de EHS kan vervolgens. Dit is concreet aan de orde bij Camping De Voorst in het Voorsterbos.

Dergelijke discussies worden momenteel in het kader van het nieuwe omgevingsplan volop gevoerd want "het kan toch niet de bedoeling zijn dat die inmiddels verouderde wet- en regelgeving rond natuur de dynamiek en leefbaarheid van het platteland smoren".

Particulier Natuurbeheer - monitoring en evaluatie

Het bestuur is op alle niveaus enthousiast over particulier natuurbeheer. Veel enthousiaster dan de particulieren zelf, en daarom wordt steeds meer druk opgebouwd om de doelstellingen m.b.t. particulier natuurbeheer te halen.

Een groot aantal regelingen en pilots worden ontwikkeld. SN en SAN, als dan niet in combinatie met groene, blauwe, gele en witte diensten, etc. De indruk is dat het middel en het doel geleidelijk zijn omgedraaid. Daarbij ontstaat het risico dat er of wordt ingeleverd op de natuurdoelen of dat er door allerlei stapelingen van regelingen de natuur erg duur wordt betaald.

Een nadeel van alle ontwikkelingen is dat de realisatie van de EHS wordt opgehouden, omdat bestuurders, boeren en landgoedeigenaren gaan wachten op resultaten van proeven, of op betere regelingen die in de lucht lijken te hangen.

Een nadeel in de discussie 'samenhang EHS' is dat provincies geneigd zijn om de reserve ha's daar neer te leggen, waar een particulier zich aanmeldt voor SN. Daarmee behalen zij de doelstellingen maar ontstaat een extra versnipperde EHS.

Van het allergegrootste belang is dat bij de huidige regelingen wordt gemonitord en dat er conclusies worden getrokken n.a.v. de resultaten.

Er zijn signalen (De Wieden, in Gelderland, in Zuid Holland) dat particulier natuurbeheer zelfs averechts werkt. Daarbij gaat een particulier wel een SN overeenkomst aan, maar verhoogt niet de grondwaterstand. Het gaat soms om percelen die juist begrensd zijn om ter bescherming van de aangrenzende natte natuurwaarden (blauwgraslanden) en we zien dat er met heel veel overheidsgeld, tenslotte de bestaande natuur verder verdroogd.

Daarnaast worden er pilots gestart waarbij de vraag is of de natuurdoelen zo zijn omschreven dat deze meetbaar zijn, de vraag is of ze gemeten worden en of er conclusies worden getrokken.

Een voorbeeld is 'Boeren met natuur' op landgoed Twickel; waar 3 tot 4 miljoen euro wordt geïnvesteerd om met ca. 6 boerenbedrijven meer voor de natuur te doen, maar waar niet de functie wordt gewijzigd. Een deel van het geld komt wel uit de EHS pot.

Nogmaals, wij zijn niet tegen dit soort experimenten, maar dan wel met monitoring, etc.

Implementatie van VHR en KRW

Van groot belang is dat deze richtlijnen op goede wijze worden uitgevoerd. Er is bij bestuurlijk Nederland de grote angst dat 'Nederland op slot gaat' en daarom wordt de implementatie in de bestuurlijk gewenste richting geduwd.

Voorbeeld is dat men bij De Wieden voorstelt om boerenbedrijven via de saldobenadering te laten groeien, wat voor ons wel bespreekbaar is. Maar men stelt dan ook voor om alle milieurechten van gestopte bedrijven sinds 1 januari 1997 weer mee te laten tellen, waarmee veel slapende emissie rechten weer tot leven kunnen komen, en op papier de vervuiling afneemt en in de praktijk toe.

Verbindingszones

De robuuste verbindingszones bieden een heel goede kans om de EHS veel meer samenhang te geven. De ha's worden ook ingezet om huidige natuurgebieden verder te versterken, waarmee de samenhang van de EHS nog verder wordt versterkt.

Probleem is dat de provinciale en lokale verbindingszones opeens van de kaart af zijn, terwijl deze op veel plaatsen van belang zijn. De groen-blauwe dooradering van het landelijk gebied lijkt van de agenda af te zijn, terwijl dat ook landschappelijk, cultuurhistorisch, recreatief van belang is.

Terwijl er juist kansen zijn, omdat het waterbeheer op veel plaatsen (ook klein en lokaal) goed te combineren valt met verbindingszones.

Vrijwilligheid

Op veel plekken is nu heel veel geïnvesteerd in de natuurgebieden. Begrenzungen zijn vaak neergelegd om bestaande natuur hydrologisch in handen te krijgen. Zolang het laatste perceel echter niet meedoet, wordt de waterstand niet aangepast en gaat verdroging en achteruitgang van de natuur door.

Er moet een moment komen waarbij 'vrijwilligheid' ter discussie kan komen. Bijvoorbeeld als het gaat om de laatste 20% van het nieuwe natuurgebied en het van doorslaggevend belang is voor het beheer.

Als dat niet gebeurt, halen we de doelstellingen niet, en is er sprake van weggegooid geld.

Kaarten

Gebieden die in Overijssel en Flevoland op dit moment belangrijk zijn voor NM; waar wordt op dit moment zwaar op ingezet. Door de discussie op 22 maart komen hier nu ook gebieden bij die door ontbreken van bestuurlijk draagvlak niet onze aandacht hebben.

De Wieden

De aankopen in de buurt van De Wieden gaan voortvarend, aantal ha's ligt voor op schema, en ook buiten EHS wordt aangekocht. Provincie heeft wel zwaar ingezet op particulier beheer, maar eigenaren hebben geen interesse.

Ondertussen zijn er ook bedreigingen die opkomen, zoals de bouwplannen van Meppel en Steenwijk. Die van Meppel zijn wellicht goed inpasbaar met een plus voor de natuur dankzij rood voor groen constructies. Dit moet wellicht wel worden afgedwongen.

Bebouwingsplannen bij Steenwijk zijn desastreus. Ze liggen in het beekdal, waar je vanuit het waterbeheer niet zou moeten bouwen. Bovendien liggen ze op de robuuste verbinding tussen Drents Plateau en De Wieden en torpederen dat daarmee.

De Wieden is een heel belangrijk natuurgebied, en vormt ook een belangrijk onderdeel in de noordelijke natte as.

Oldenzaalse Stuwwal

Al heel veel natuur aanwezig, ook voor groot deel in eigendom van NM. Iedereen is het er over eens dat dit typisch een gebied is waar je niet 'plankgas' kan boeren, en dat hier dus kansen zijn voor landbouwverbreding, particulier natuurbeheer, en dat er keuzes worden gemaakt voor natuur, landschap en recreatie.

Daarmee is er de kans voor het aaneenknopen van alle gebieden op Oldenzaalse Stuwwal, door aankoop en particulier natuurbeheer.

Robuuste verbindingen

Door politiek draagvlak zetten we in op:

Robuuste verbinding Hattem - Ommen. Veel nieuwe natuur met hoge ambities. Provincie maakt zich hier ook hard voor.

Robuuste verbinding tussen Drents plateau en Sallandse Heuvelrug. In deze verbindingzone ligt o.m. Velderberg. Op zich klein natuurgebied (25 ha) maar is katalysator in het denken over de Regge. Nu zal de huidige Regge ter plaatse volledig worden gedempt en een oorspronkelijke meanderende rivier terugkomen, inclusief een waterstand die een meter hoger komt dan op dit moment. Waterschap en gemeente zijn 'om', enthousiast over dit project en dat leidt tot verdergaande plannen langs de hele Regge.

Begrenzingsen worden momenteel opgesteld.

Waterbeleid, Dinkeldal

Mede door begrenzingen en waterbeheer zijn er kansen voor de Dinkel. Daarbij werken wij aan een groot nieuw moerasgebied in het Beneden Dinkeldal: realisatie versnellen en gebied vergroten (op grond van hoogteligging en waterbeheer) is van belang

Grenslandhoogvenen

Het gaat om het aaneenschakelen van een aantal belangrijke natuurgebieden op de grens van Duitsland en Nederland, in Overijssel en Gelderland. Aamsveen, Witte Veen, Haaksbergerveen en zo verder tot en met Korenburgerveen.

Dit loopt niet omdat dit concept niet is overgenomen door de diverse besturen. Er zijn geen gronden voor begrensd. Daarom is het voor NM niet op gang te brengen.

Positief is dat we goed grensoverschrijdende beheer in Witte Veen hebben gerealiseerd, samen met de Duitse burens, die daarvoor ook gronden aan hun zijde hebben aangekocht en van functie veranderd.

Overgangszones Sallandse Heuvelrug

Deze zijn wel aan de oostzijde begrensd, maar de westzijde kenmerkt zich door harde grenzen. Ondanks dat er niet veel actieve boeren meer zijn, is er nog geen draagvlak om een flinke zone aan de westzijde in te richten voor natuur, waardoor de overgang grote natuurwaarden kan opleveren (kwelzone, etc.). Door het gebrek aan draagvlak is het moeilijk voor NM om hier veel te bereiken.

Zwarte Meer / Voorsterbos

De Natuurmonumentenkernegebieden EHS in Fl. zijn vrijwel verworven. In de polder gaan aankopen o.h.a. in grote blokken, het is relatief makkelijk om de begrensde gebieden te verwerven.

Het Voorsterbos is uitgebreid met het Waterloopbos (was bestaande natuur met bijzondere doelstelling, was wel al onderdeel van de EHS maar daardoor alleen niet voldoende beschermd, is op speciale manier verworven) en met het Achterste Bos: geen onderdeel van de EHS maar landbouwgrond die m.b.v. subsidies voor CO2-reductie e.d. omgevormd wordt naar bos en de EHS gaat versterken.

Verdere inzet:

- de vooroevers aanleggen in het Zwarte Meer tegen de NOP aan, i.k.v. ICES investeringen in het Natte Hart.
- nieuw randmeer NOP.

Harderbos

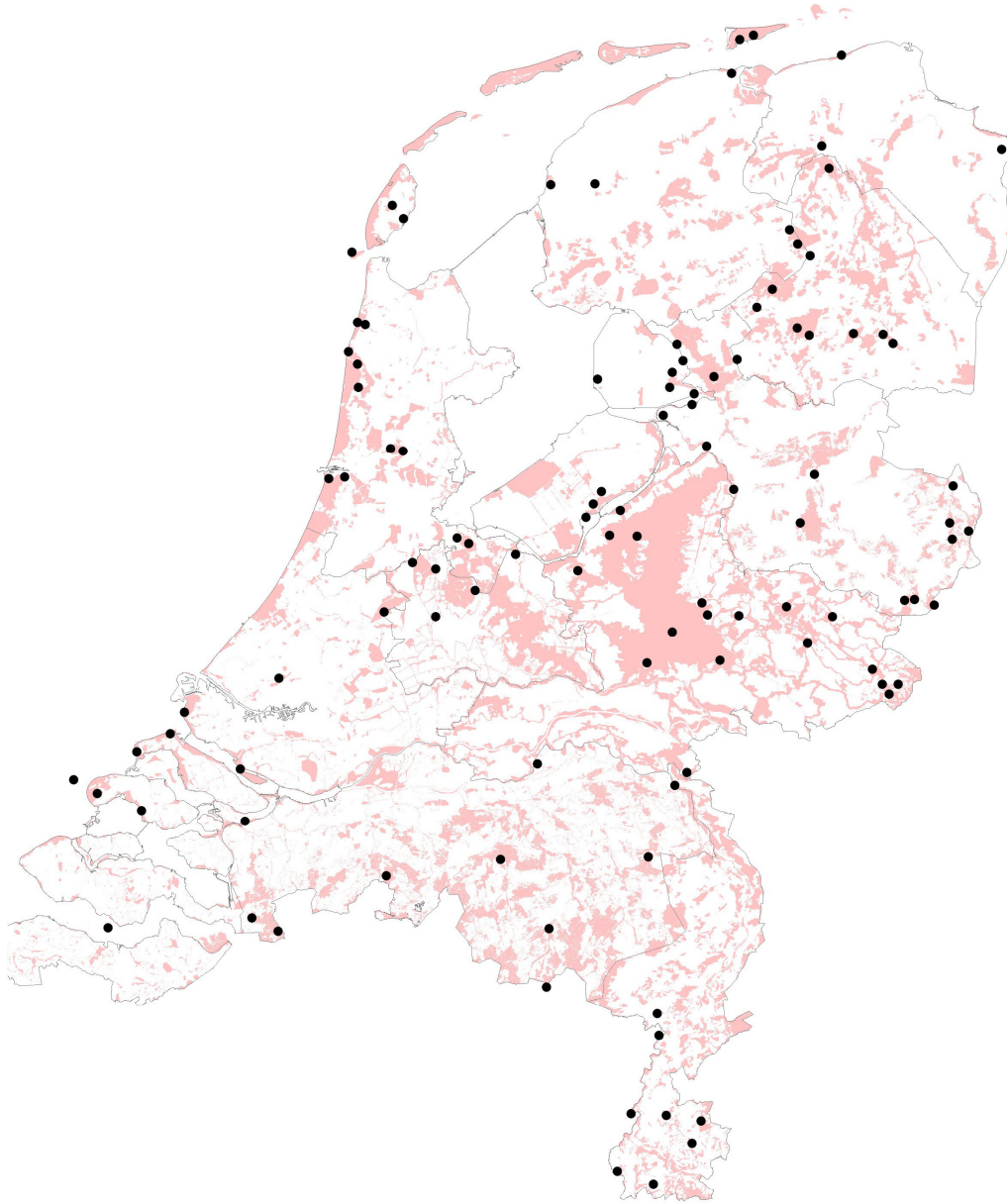
De Natuurmonumenten-kernegebieden EHS in Fl. zijn vrijwel verworven.

De verbinding tussen het Harderbos en het Harderbroek wordt gerealiseerd en door medewerking van Staatsbosbeheer en Prorail extra versterkt (Prorail moet aanleg van de Hanzelijn door het Visvijverbos van Staatsbosbeheer compenseren, wat deels gebeurt door deze EVZ te versterken met extra grond).

EVZ tussen het Harderbroek en het Horsterwold verder realiseren in combinatie met waterberging, recreatieve route.

De "Natte As"-verbinding tussen Harderbroek en monding Hierdense Beek is deels gerealiseerd, zou met meer geld helemaal gerealiseerd kunnen worden maar wordt op dit moment door geldgebrek niet volledig gerealiseerd.

NM

Figuur 3 Lokatie van kansen, knelpunten en successen bij de realisatie van de EHS aangewezen door Natuurmonumenten

WOt-onderzoek

Verschenen documenten in de reeks Werkdocumenten van de Wettelijke Onderzoekstaken Natuur & Milieu – vanaf mei 2005

Werkdocumenten zijn verkrijgbaar bij het secretariaat van Unit Wettelijke Onderzoekstaken Natuur & Milieu, Lumengebouw, te Wageningen.

T 0317 – 47 78 44
F 0317 – 42 49 88
E info.wnm@wur.nl

De werkdocumenten zijn ook te downloaden via de WOt-website www.wotnatuurenmilieu.wur.nl

---

2005

- 1 *Eimers, J.W. (Samenstelling)*
Projectverslagen 2004.
- 2 *Hinssen, P.J.W.*
Strategisch Plan van de Unit Wettelijke Onderzoekstaken Natuur & Milieu, 2005 – 2009.
- 3 *Sollart, K.M.*
Recreatie: Kennis- en datavoorziening voor MNP-producten. Discussienotitie.
- 4 *Jansen, M.J.W.*
ASSA: Algorithms for Stochastic Sensitivity Analysis. Manual for version 1.0.
- 5 *Goossen, C.M. & S. de Vries*
Beschrijving recreatie-indicatoren voor de Monitoring en Evaluatie Agenda Vitaal Platteland (ME AVP)
- 6 *Mol-Dijkstra, J.P.*
Ontwikkeling en beheer van SMART2-SUMO. Ontwikkelings- en beheersplan en versiebeheerprotocol.
- 7 *Oenema, O.*
How to manage changes in rural areas in desired directions?
- 8 *Dijkstra, H.*
Monitoring en Evaluatie Agenda Vitaal Platteland; inventarisatie aanbod monitoringsystemen.
- 9 *Ottens, H.F.L. & H.J.A.M. Staats*
BelevingsGIS (versie2). Auditverslag.
- 10 *Straalen, F.M. van.*
Lijnvormige beplanting Groene Woud. Een studie naar het verdwijnen van lanen en perceelsrandbegroeiing in de Meierij.
- 11 *Programma Commissie Natuur*
Onderbouwend Onderzoek voor de Natuurplanbureau-functie van het MNP; Thema's en onderzoeksvragen 2006.
- 12 *Velthof, G.L. (samenstelling)*
Commissie van Deskundigen Meststoffenwet. Taken en werkwijze.
- 13 *Sanders, M.E. & G.W. Lammers*
Lokaliseren kansen en knelpunten van de Ecologische Hoofdstructuur – met informatie van de terreinbeheerders.